

Věková identita¹

Dana Sýkorová²

Fakulta sociálních studií Ostravské univerzity v Ostravě
Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Age Identity. The article deals with age as a relevant component of an individual's identity. Its first part gives a brief survey of theories and theoretical concepts of age identity that is followed by a presentation of outcomes of a qualitative study (GAČR 403/06/1647) in its second part. The author writes about the subjectively accepted and objectively assigned age identity, personal identity in the process of ageing and the phenomenon of age denial: She shows how individuals relate their age to other components of identity, with what factors they "condition" their own age identity, on the basis of what criteria and in what contexts they identify the others' age (and vice versa, what criteria and strategies are applied to them by the others), how they interpret age norms. The author also deals with the identity "on the move", i.e. with the changes of relevance of age as a constituent of individual identity in the course of life career, the change of perspective on one's own and the others' age. In relation to this, she points out the strategies of identity maintaining, or the strategies by means of which individuals cope with ageing (the concept of themselves as younger, not-elderly, age distortion, taking over symbols of "young" life style etc.). The author concludes that individuals reflect individual differences in experiencing age, relativity of evaluation (of age, old age) in relation to both the object and the subject of evaluation and they "rate" individual features, abilities and skills above age itself. Nevertheless the importance of age in various contexts of individuals' lives and for their identity is undeniable.
Sociológia 2009, Vol. 41 (No. 2: 149-167)

Key words: *age; identity; age identity; age norms; ageing; ageism; age denial*

Úvod

Věk představuje fakt „*společensky zhodnocený způsobem, který závažně ovlivňuje celkový společenský status jeho nositelů z hlediska povinností a práv*“. (Šmausová 2004: 16) Společnosti vytvářejí systémy explicitních a implicitních sociálních očekávání formujících věkově přijatelné chování a interakce, časování a následnost hlavních životních událostí a také očekávání jednotlivých individuů. (Alan 1989) Ve vztahu k době pozdně moderní bývá zdůrazňována zvláště ta sociální role věku, jež spočívá v konstruování, resp. rekonstruování pocitu osobní identity. (Chudacoff 1989)³ Věk samozřejmě tvoří relevantní komponentu identity jedinců ve všech fázích životní dráhy.

V předložené stati se zaměříme na subjektivně a objektivně přidělenou věkovou identitu, osobní identitu v procesu stárnutí a fenomén popírání věku –

¹ Příspěvek se opírá o projekt Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti pro českou společnost podporovaný Grantovou agenturou České republiky (č. 403/06/1647). Jeho nositelkou byla Lucie Vidovičová, sběr dat v kvalitativní studii zajistila Eva Gregorová.

² Korešpondencia: Doc. PhDr. Dana Sýkorová, PhD., Fakulta sociálních studií Ostravské univerzity v Ostravě, Fr. Šrámka 3, 709 00 Ostrava-Mariánské Hory. E-mail: dana.sykorova@osu.cz; Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, Wurmova 7, 771 80 Olomouc. E-mail: dasy@centrum.cz

³ Jak známo, identita jedinců je jedním z ústředních témat teorií pozdní modernity. (Giddens 1992; Bauman 2002; Beck 2004 aj.)

v širokém horizontu období dospělosti.⁴ V centru našeho uvažování o věkové identitě budou *aktéři*, jedinci identifikující sebe a druhé jako osoby určitého věku, zařazující se do určitých sociálních, věkových skupin a umísťující životní situace, události do času svých biografii. (Alan 1989) V teoretické části článku tudíž podáme stručný náčrt *state of the art* dané oblasti sociologie věku s tím, že teorie či teoretické koncepty věkové identity zasadíme do rámce *interpretativní* sociologie. V části empirické zprostředkujeme „pohled“ *samotných aktérů* – participantů konkrétní kvalitativní studie. (Věk a stáří jsou sociální konstrukcí, kterou individuální aktéři naplňují vlastním obsahem.)

Zmíněná kvalitativní studie umožnila postoupit od inspirativních závěrů kvantitativních šetření⁵ k hlubšímu rozboru: zachycení individuální reflexe, resp. prožívání věku a sociálních tlaků na dodržování „norem“ věkově vhodného chování a časování životních událostí, a koneckonců zvýšit *porozumění* sledovaným jevům. (Proto jí ve stati věnujeme podstatný díl prostoru⁶.) Vlastní empirická zjištění vztáhneme v závěru stati zpět k teorii a výsledkům jiných výzkumů. Presentované hypotézy poskytnou, jak doufáme, podnět k dalšímu bádání v této dosud empiricky nepříliš „pokryté“ oblasti české i slovenské sociologie.

1. Věková identita – teoretický rámec

Interpretativistické pojetí věkové identity znamená akceptovat symbolicko-interakcionistickou představu vytváření role, nepřetržitého vyjednávání normativních požadavků aktérem v procesu sociálních interakcí, tzn. i představu jedince konstruujícího svoji identitu a interagujícího s druhými způsobem kompatibilním s jeho vědomím identity. (Marshall 1978 – 1979; Atchley 1991) Prostřednictvím vyjednávání s druhými se realizuje Já, druzí identitu jedince přímo či nepřímo stvrzují (viz koncept *subjektivně přijaté* a *objektivně přidělené* identity, jejich dialektiky). (Berger – Luckmann 1999) Jak shrnula Sýkorová (2007), pro jedince, resp. jeho sebepojetí (*Self-image*)⁷ je důležité, jak ho posuzují druzí, zda jej akceptují. Tento obraz sebe sama, modelovaný skrze vyjednávání s lidmi „kolem“, je rovněž základem vědomí kontinuity jedince, že „je to stále on/ona, ačkoli se mění, stárne“, jeho autentické bytí. (Nakonečný

⁴ Na rozdíl od stati publikované v *Sociologii* (Sýkorová 2006), která se týkala věkové identity pouze ve stáří a jen ve vazbě k negativním stereotypům a mýtům s ním spojeným.

⁵ Pro jejich přehled odkazujeme na (Vidovičová 2008).

⁶ Kvalitativní studie *Artikulace věku* je součástí výše citovaného výzkumného projektu *Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti pro českou společnost*. (Vidovičová 2008; Vidovičová – Gregorová 2007)

⁷ Koncept subjektivní věkové identity, resp. tzv. *osobního věku* (*personal age*) odkazuje k jedincovu hodnocení vlastního věkového statusu („jak starý si připadá“). (Kastenbaum et al. 1980)

1995)⁸ Negociaci s druhými podléhají i transice vlastního stárnutí jedinců, v interakci s druhými vytvářejí také svoji *věkovou identitu*, tedy obraz sebe samých jako lidí určitého věku. (Kaufman 1986; Kaufman – Elder 2002; Hendricks – Hendricks 1986; Cordingley – Webb 1997)

Vidovičová odvíjí věkovou identifikaci od chronologického věku, komplexního zapojení do sady sociálních rolí, uznání věkových norem, resp. věkových očekávání vhodného chování, sociálních a předjímaných rozvrhů, zdravotních a funkčních omezení či vzorců sociálních interakcí (Vidovičová 2008 s odkazem na Hendricks, Hendricks 1986: 15). Spojení věku s určitými očekáváními umožňuje jedincům orientaci v interpersonálních vztazích, neboť slouží jako návod, vodítko k „otipování sebe sama i ostatních“. (Chudacoff 1989: 184-185; Freund 1997)

Věková identita je kromě objektivního, chronologického věku dána věkem *subjektivním*, tzn. „věkovým sebehodnocením“ individua. Lidé subjektivně stárnou různě a odlišnou rychlostí, což svědčí o variabilitě věkové identity. Subjektivní věk je pokládán za určující faktor fyzického a psychického *well-being*. (Kaufman – Elder 2002; Westerhof – Barrett 2005) Intervenuje zásadně do vnímání objektivních změn vyplývajících z procesu stárnutí. (Smith-Blau 1956) Koncepce sebe samých jako mladších, ne-starých usnadňuje adaptaci individuí na stárnutí a stáří⁹. (Hendricks – Hendricks 1986; Sýkorová 2007; Vidovičová – Gregorová 2007) Mladistvé sebepojetí rovněž snižuje věk, o němž se jedinci domnívají, že jim je připisován druhými. Mezi determinanty subjektivního věku zařadili Steitz a McClary (1988) vzdělání, sebeúctu, finanční spokojenost a zdraví. (Zvýšení pravděpodobnosti definování se jako „starého/staré“ v důsledku zhoršení subjektivního zdraví konstatují také Bowling et al. (2005); Barrett (2003); Sýkorová (2007)). Některé studie poukazují na vztah mezi věkovou identitou ve stáří a penzionováním nebo časováním prarodičovské role. (Kaufman – Elder Jr. 2003)

Relevance věku pro jedince coby konstituentu individuální identity se v průběhu životní dráhy mění. Předpokládá se, že nejzřetelněji vystupuje v mládí a zejména ve stáří, kdy jeho význam posilují věkové stereotypy. (Hazan 1994: 62) V různých životních etapách se dostává do popředí vůči jiným komponentám identity, jako je gender či rodinný, rodičovský stav apod., anebo je jimi „upozaděn“. (Kite – Wagner 2002) Např. zkušenost stárnutí je ve stáří pravděpodobně ovlivněna výrazněji věkem než genderem. (Moen 1996; Fry 1996; Settersten 2002; Harrington-Meyer 1996) A to i přesto, že věková identita mužů je ve stáří zřejmě více problematizována než identita žen: zejména

⁸ Osobnostní, zakoušenou identitu nazývá Goffman *identitou ega* (2003). V psychologii je identita chápána jako kvalita Já (*Self*), která mu dává jednotu, účel, smysl, zaměřenost. (Coleman – Jerome 1999) Důvěřivost jedince v trvalost vlastní identity považuje Giddens (1998) za podstatný předpoklad pocitu ontologického bezpečí. Viz i (Sýkorová 2007).

⁹ Koncept úspěšného stárnutí. (Baltes – Baltes 1990)

ztrátou práce coby významné součásti mužské identity v souvislosti s penzionováním i úbytkem energie, vitality, tj. atributů mládí, jimiž jsou „mužské“ aktivity vesměs definovány. (Silver 2003 in Sýkorová 2007)

V současné společnosti se setkáváme s fenoménem *popření věku* (*age denial*) (Palmore 2005), který Vidovičová pojímá jako nezamýšlený důsledek „stále se zvyšujícího důrazu na věk a jeho ‘vsudypřítomnosti’ ve společnosti“. (Vidovičová 2008: 14) Uvádí formy „popírání“ počínaje zatajováním, zkreslováním skutečného věku (anebo zábrany se na věk druhých ptát), přes vytváření alternativních věkových identit, aktivní zastírání zjevných známek stárnutí (*anti-ageing*) a konče strategiemi, jimiž se jedinci vyrovnávají s nepříznivými „nálepkami“ stáří. (Tamtéž) Ve výzkumu Sýkorové a kol. byly velice zřejmé mechanismy odmítání negativních věkových stereotypů u seniorů. Patří mezi ně i distancování se od vrstevníků, kteří stereotypní představě stáří a starých lidí odpovídají. (Sýkorová 2006; 2007) Gilleard a Higgs (2000) vysledovali u osob tzv. třetího věku obdobnou snahu spojenou s tendencí přiřadit se k věkové skupině 55⁺. Koncept resistance vůči stáří (tamtéž), tj. odmítání identity „starých“ podporují také zjištění dalších empirických studií. (Biggs 1993; Freund 1997; *Age Concern* 2005; Vidovičová – Gregorová 2007; aj.) Nicméně vliv nepříznivého sociálního image stáří, resp. ageismu na identitu jedinců nebyl prokázán. (Cordingley – Webb 1997; Stuart-Hamilton 1999; Silver 2003) Uzávěře naše teoretický vstup tvrzením Baltesových: V sebepojetí se starší lidé neliší nikterak zásadně od jedinců mladších. (1990, srovnej Sýkorová 2007)

2. Věková identita – empirický rámec¹⁰

Mladí se cítí na svůj věk, starší se cítí být mladší – toto lapidární shrnutí výsledků kvalitativní studie můžeme použít jako „motto“ k jejich podrobnější prezentaci.

¹⁰ Základní metodou získávání kvalitativních dat ve studii, na niž se odvoláváme, je interview. Dotazování podle návodu (Hendl 2005) bylo strukturováno do okruhů: Věk informantů – jeho výhody a nevýhody, připisovaný význam; Subjektivní věk ve vztahu k věku chronologickému; Interpretace současné etapy životní dráhy jedinci, identifikace časového ohraničení a událostí, které „typicky určují“ dětství – mládí – střední věk – stáří; Sociálně přidělená a přidělovaná věková identita (věk v sociálních kontaktech a vztazích); Očekávání věkově přiměřeného chování, věkově vzažená privilegia. Data, získaná z rozhovorů s 18 particpantkami a 15 particpanty ve věku od 20 do 84 let, byla analyzována postupy kvalitativní obsahové analýzy. (Např. Strauss – Corbin 1999; Miovský 2006) Analýza spočívala ve vyhledávání kategorií a subkategorií, jejich vlastností, v identifikaci jevů, které se k nim váží, kontextů, do nichž byly zasazeny – konkrétně ve vztahu k danému výzkumnému problému znamenala určení či označení jevů souvisejících s konstruováním a rekonstruováním věkové identity. Při čtení výsledků prezentované studie musíme samozřejmě zohlednit limity, které plynou z užitých výzkumných postupů a komplexní povahy vztahu věku a osobní identity, resp. mechanismu a výsledků působení mnohých, různorodých a zřejmě vzájemně propletených faktorů na věkovou identitu.

2.1. Věková identita – subjektivně přijatá a objektivně přidělená

Zjištěné věkové sebehodnocení participantů a participantek výzkumu odpovídá výsledkům mnohých empirických studií, které poukazují na tendenci starších osob „dělat se mladšími“, když matematická výše věku „přesáhne určitou sociálně definovanou hranici“. (Vidovičová 2008: 57)

Mladí lidé z naší studie, tj. dvacátníci a třicátníci, se cítili „na svůj věk“ „přiměřeně svému věku“, i co se týče svých zájmů a aktivit. Jejich věk jim vyhovuje, rozhodně by nechtěli být starší. Pokud by kalendářní věk museli posunout, tak spíše směrem dolů do období adolescence: Tehdy to bylo více „pohodový, stačilo se jen učit, žádná odpovědnost, když se něco pokazilo, nemělo to fatální důsledky,“ jak ve shodě s dalšími podotýká jeden z nich. Tendence pojmát sebe coby mladší se objevuje ve čtvrté dekádě života, i když ještě ne zřetelně jako způsob vyrovnávání se s vlastním stárnutím. Jeho projevy jsou asi muži i ženami zatím sotva postřehnutelné. Takže čtyřicátníci si věk „nepřipouštějí“, svůj věk „neřeší“ (navíc „se s tím stejně nic neudělá“), netouží být mladší vzhledem k výhodám svého věku – cení si např. osobní autonomie. Také padesátníci se vesměs cítí mladší a obvykle tvrdili, že je tak vidí i druzí. Pokud „dělají většinu věcí jako dříve a stihnou to, co dříve, pak věk není podstatný“. Nicméně do sebeobrazu u některých z nich již vstupují reflektovaná omezení: muži výslovně poukazují na pokles vitality, slábnoucí fyzickou kondici. Bez ohledu na gender kladou do popředí duševní stav, resp. psychickou výkonnost – neměnnou, na rozdíl od výkonnosti fyzické. Význam pocitu „být mladší“ se zřejmě od tohoto životního období začíná přesouvat k mentálním charakteristikám: cítit se mladší, být považován/a za mladší především znamená „myslet mladě“ (51letý Robert se považuje za mladšího typicky „kvůli mladšímu myšlení“ a zároveň staršího právě kvůli nižší fyzické kondici: „ta fyzička už mě trochu utíká“.) V páté dekádě života začíná být podstatné zdraví „vůbec“: padesátníci se cítí „o něco mladší“ (a spokojení s životní fází, kterou prožívají), protože (!) jsou zdraví. (Např. 53letá Vlasta: „Mně to přide takový od těch pětadvaceti takový pořad stejný. Jo, že tam není žádné zdravotní problém. Když se to nezhoršuje, tak jakoby se ten čas zastavil, a opravdu musím přemýšlet, kolik mám roků, když to mám říct.“) Problematizována je zatím jen fyzická kondice, nikoli ještě mobilita jako u seniorů z výzkumu Sýkorové a kol. (Sýkorová 2007)) V šedesátce a vyšším věku ovšem trvání pocitu „relativní mladosti“ (vzhledem k „rokům podle kalendáře“) již znamená *navzdory* (!) zdravotním, fyzickým problémům. Stáří, zdá se, ještě více umocní důležitost „duševního stavu“, optimismu: zásadní je podle seniorů „umění těšit se ze všeho“ (jak zdůraznili mnozí).

Ve výpovědích účastníků a účastnic výzkumu lze identifikovat „determinanty“, kterými podmiňují vlastní věkovou identitu. Kromě již zmíněného zdraví to jsou: 1. vlastnosti osobnosti a způsob chování; 2. vzhled; 3. zasazení událostí

a převzetí určitých rolí v životní dráze „*off-time*“ (odlišně od sociálních očekávání, resp. „*norem*“); 4. vzpomínky.

ad 1. Vlastnosti osobnosti a způsob chování: Subjektivně *mladá* identita je spojována se schopností bavit se – „*blbnout*“ (30letý Ivan „*někdy blbne jako dvacetiletý*“, 26letý Michal jezdí na skluzavce). Starší participantů pak zdůrazňují *kontinuitu* této schopnosti, rovněž zachování smyslu pro humor, orientaci v „*kultuře mladých*“ (52letá Alena je „*takovej typ, že se ráda baví, je veselá, má ráda moderní hudbu, poslouchá to. Tím, že má ty mladý lidi kolem sebe, ví, kde se co hraje, ví, co to je MTV, kdo je to ...*“). Mladšímu sebepojetí přispívá schopnost ovládat nejnovější komunikační technologie (např. ICQ), ještě výrazněji pěstování aktivit založených na fyzické výkonnosti, vitalitě (především sportovních). Důležitým znakem je i preference mladší společnosti a zvláště přijetí mladšími lidmi do jejich středu. Nejstarší, 84letá participantka akcentuje stálý zájem o „*celkový dění*“ – je třeba číst a „*přijít (tak) do světa*“.

Starší identita, vztažená k sobě i druhým (a skrze druhé), byla dáována do souvislosti s vlastnostmi jako odpovědnost, spolehlivost, rozvážnost založená na životních zkušenostech a „*nadhledu*“, pracovní angažovanost: 25leté Kamile údajně přisuzují více let, neboť „*hodně přemýšlí o práci*“, pracuje o víkendech, „*nejezdí nikam na 'pařby'*“. 26letá Dana na adresu starších podotýká: „*... když je člověk jako starší..., tak je takový klidnější, jakože má takovou větší pohodu, že má ty životní zkušenosti*“. Řečeno spolu s dalšími: „*Člověk si nehraje na machra, který všechno zvládne,*“ „*už zvolní tempo*“, „*hodí vnitřní brzdu v životě*“, „*už se do ničeho moc nežene*“. A druzí, kteří ho či ji dobře znají, je berou jako lidi „*jejich věku*“, protože se „*na ně dá spolehnout, nejsou 'zmatkaři'*“.

Některé výpovědi přitom upozorňují na genderové rozdíly, např. 25letá Kamila: „*Ženský, když mají děti, tak přemejšlej trochu jinak o tý budoucnosti než ty chlapi. A tohle beru třeba i z toho hlediska, když vezmu, co se týká pojištění ... ženská přemejšlí úplně jinak. Řekne třeba, už mi moc nezbejvá, jsem stará.*“ Zdá se, že odpovědnost žen je „*klasicky*“ situována především do sféry rodiny a má podobu *odpovědnosti za druhé*. Pro muže je spíše *odpovědností v práci a za práci*. (Např. 26letý Michal: „*V týhle době většinu věcí dělám jako mnohem zodpovědněji než kdy, kdy předtím. Jako takhle jsem, jsem nikdy k ničemu nepřístupoval...*“)

Aktivity „*náležející*“ ke staršímu věku, které přidávají léta (v očích druhých), je „*chození na pivo, sezení u televize*“, pletení, luštění křížovek nebo rybaření. Vesměs tedy jde o činnosti pasivní, fyzicky nenáročné. Ovšem senioři povětšinou vystupují proti ztotožnění určitého typu aktivit s věkem, se stářím: zdůrazňují, že jejich činnosti, zájmy jsou podmíněné zdravím (!) a nikoli věkem, že ve stáří (v důchodu) se nemusí „*nic změnit... když je člověk činorodej,*

když má sílu“ (62 letá Anna). Zřejmě tak odmítají negativní věkové stereotypy, které reflektují ostřeji než padesátníci a mladší lidé.

ad 2. Vzhled, tj. „*vypadat na určitý věk*“: je podle mladých mužů – třicátníků u nich ovlivněn účesem, zda jsou oholeni, podle starších mužů šedinami, u žen, jestliže si šedivé vlasy nebarví, dále pak přibýváním na váze anebo „mladistvým“ oblečením.

ad 3. Prožívání událostí a převzetí role nekorespondující s normami jejich časování: Pozdější studium činí před třicítkou starším stejně jako být už rodičem nebo už ztratit své rodiče. Naopak, „*na starý kolena si pořídít miminko*“ omlazuje (jako 47letého Filipa).

ad 4. Vzpomínky: Jsou-li „zveřejněny“, prozrazují druhým „skutečný“, kalendářní věk jedince. Např. 52letá Alena zdůrazňuje zmatení druhých, když vyjde najevo, „co všechno pamatuje“: „*to ještě Zuzka (dcera) byla mladší, tak jsme byly ve společnosti, tak jsme se začli bavit o hudbě... Začlo to od hip hopu..., skončilo to u Olympiků a to už jsem mluvila jenom já. ... A ona: 'mami, neříkej, to nahrávali v šedesátém čtvrtém, to vypadá, že jseš hrozně stará'.*“

Sociálně vyjednávaná podstata věkové identity je zřejmá i v tom, že participant a participantky se „cítí a vypadají na určitý věk“ v komparaci s druhými. Závěr srovnání u většiny z nich vyznívá v jejich vlastní prospěch: oproti druhým ve stejném věku „jsou (svým vzhledem, vlastnostmi, chováním a zájmy) mladší“! Jedinci přitom nejspíše zasazují své hodnocení sebe a druhých do různých oblastí života, zejména práce a rodiny, mj. s ohledem na „normální“ časování událostí – kariérního postupu, rodičovství apod. (jak „napovídá“ např. 25 letá Kamila: „*Podle toho kterejch, jo. Když беру svý blízky okolí, tak se cítím mladší. A když si vezmu třeba spolužáky nebo to, tak tam je to takový jako jak v čem. Třeba v práci si myslím, že jsem daleko dál než oni a když si vezmu podle věku a podle těch dětí a tak, si myslím, že jsem mladší.*“).

Již ve starším středním věku slouží srovnávání rovněž k vyjádření odstupu od vrstevníků, kteří odpovídají stereotypní představě o stáří – „nositelů“ stigmatizujících vlastností. Zvláště vehementně kritizuje „konzervativní“ vrstevnice, které nejdou s dobou, „nedrží se“ (a „neudržují“!), 52letá Alena: Na rozdíl od nich se vypraví do společnosti, nevysedává u televize, nechodí po nákupních centrech, nebere prášky, prostě „vede aktivní život a má vůli překonat se“! (Senioři z výzkumu Sýkorové a kol. (2007) zdůrazňovali hlavně vůli, jež je v pozdním věku, v kontextu ještě omezenějších individuálních zdrojů zásadní podmínkou aktivity.) Vyzdvihovány jsou přejaté prvky životního stylu mladých, opět především v konfrontaci s vrstevníky: Zmíněná Alena má oproti nim zájem o hudbu a orientuje se v hudební produkci blízké mladým lidem („ví, že vyšlo CD Madonny“, chce ho „přepálit“). Prezentuje se jako „jiný“ typ matky (má porozumění pro mladé lidi, jejich autonomii, mladí s ní komunikují o tématech, kterým vlastní matky „nerozumějí“). Avšak také ona, jako mnozí další,

bere ohled na zdraví coby determinantu aktivního života a zachování „mladosti“ v jejím věku.

Druzí současně poskytují jedincům potvrzení jejich mladší či mladé identity – mohou se cítit mladší, protože „i druzí si to myslí“. Lze se domnívat, že ostatní jim současně určují rámec realistického věkového sebehodnocení, jejich předpokládaná očekávání rýsují více či méně zřetelně obrysy vlastního „přiměřeného“ chování (např. 47letý Filip se cítí jen „o něco mladší – o dost ne, to už by byl ‘úchyl’“.) Mnohé výpovědi poukazují na jinou možnou dimenzi sociální interakce: Lidé vyjadřují příznivý odhad věku *záměrně*. Sdělení „vypadáš mladší“ anebo „ty hezky vypadáš“ označují participanti výslovně za „kompliment“, „pozlátka“, jakkoli je to samotné těší. Ovšem také opačně: I oni sami se zeptají jiných lidí na věk, očekávají-li, že jim udělají radost. Jde tedy o *vzájemnost*? Je věk součástí goffmanovských interakčních pravidel, rituálů sociální interakce? (Goffman 1967)

Podstatná je podle účastníků výzkumu „generační perspektiva“, z níž jsou jedinci druhými posuzováni: Na 25letou Kamilu se pětaticátník dívá „jako na školačku“, 26letého Michala děti zdraví „dobrý den“, považují ho za „starší generaci“, za „dospěláka“, který je „výše ve věkovém žebříčku“. Roli potažmo hraje i věková struktura sociálního prostředí, v němž se jedinci pohybují. (Např. 46letá Dita říká: „*Tady poprvé (na novém pracovišti) jsem se cítila mezi těma děčkama stará. Cítila jsem ten obrovské rozdíl, protože to jsou samí... jako mladý, mladý lidi, svobodný lidi a oni mají úplně jináčí jako zájmy...*“.)

Věková identita přidělená jedincům druhými, ale rovněž jedinci těm druhým je tedy v pohybu, mění se i s jejich vlastním stárnutím: V Liborově „dvaceti byli třicátníci ‘*stařešinové*‘“, resp. „jiná generace“, dnes se ve svých 34 letech nepozastavuje nad tím, že „*babičky a dědové*“ se mezi sebou oslovují „*holky a kluci*“. 45letému Martinovi připadali v dětství tehdy 45letí rodiče staří. 62letá Anna vzpomíná: „*Vůbec to nechápu, ale je to pravda... když mi bylo takovejch patnáct, tak mně se voják zdál chlap. Ted' když vidím vojáčka, no to je úplně dítě... doopravdy todlecko se posunuje a mění tím věkem ... Jo, takže dítě nebo mládež vidí to stáří úplně jinejma očima a starej člověk vidí zase---*...“

Jak již bylo řečeno, středněvěci a starší participanti si většinou „nepřipouštějí svůj věk“, nepovažují se za „staré“, spíše za mladší. Všichni ale zřetelně vnímají *zrychlování* času a neméně jasně jeho *nevratnost*: „čím jsou starší, čas běží rychleji, *nabírá velkej kvalt*“, „*nestíhají letopočty*“, „*chtěli by toho stihnout mnohem víc, a nedá se*“. Nežřídky bilancují, „*co jak to bylo a co by se dalo možná udělat jinak, jenže to se bohužel vrátit nedá*“ (60letý Radek aj.). Viditelně patrná je s věkem se zvětšující vzdálenost mezi „*nestárnoucím Já*“ a „*měnicím se Světem*“.

2.2. Osobní identita a proces stárnutí

Ať se s nimi jedinci ztotožňují či ne, vnímají existenci norem, vodítek týkajících se vzhledu a chování adresovaných určité věkové skupině, i negativní sankcionování jejich překročení výsměchem, ironií a jinými formami neformálního postihu: Druzí „si hrají na 'decentní seniory', protože se bojí, co by tomu řekli lidé“, starší ženy toužící „vypadat jako mladice“ jsou označeny za „kreatury“, 50letý kamarád, který „poskakuje jako mladý“, za „idiota“, 70letý pán nesmí „dělat blázniviny, protože potrhlí dědkové a báby jsou pro smích“.

Kromě sociálního tlaku na chování „přiměřené věku“ na jedné straně je současně na straně druhé reflektován „příkaz“ nestárnout. Na základě analýzy můžeme formulovat hypotézu, že překonávání naznačené ambivalence je problémem staršího středního věku, eventuálně mladého stáří. (Konstatování 40leté participantky výzkumu, že lze „zestárnout, ale nezestárnout“, připomíná v tomto rámci strategii chytré horákyně z pohádky Němcové.) Seniorský věk je spíše spojen s přesvědčením, že „člověk si musí být vědom svého věku a přizpůsobit mu svůj image“. Jak vyplynulo rovněž z výzkumu Sýkorové a kol., především sedmdesátníci a starší většinou (již?) akceptovali viditelné, fyzické známky stárnutí a soustředili se na jiné hodnoty: hlavně na zdraví, schopnost mobility či obecněji na udržení autonomie uprostřed významných druhých. Tyto hodnoty se ve stáří stávají pilíři osobní identity a podmínkou zachování její kontinuity. (Sýkorová 2007)

Stárnutí bylo řadou účastníků a účastnic studie definováno jako „individuální záležitost“. Nejen ve smyslu zmíněné *vůle* k aktivitě jako vlastnosti osobnosti, ale také vůči vnějším podmínkám, nezřídka chápané opět jako „úkol“ individua – tj. spojované, byť implicitně, se schopností jedinců v daných podmínkách šancí využít. Odkazujeme na typická vyjádření: „*neumím prostě nějak definovat (časově ohraničit mládí, střední věk a stáří), protože to je v dnešní době-, ta aktivita těch lidí je tak nevyzpytatelná, díky těm možnostem*“ (53letá Vlasta), lidé do 40 let „*dokážou být mladi*“, lidé mezi 45 a 60 lety také nejsou „*z těchto důvodů staří ... spousta do těch sedmdesáti vypadá dobře, bezvadně, jsou i aktivní*“ (51letá Blanka). Vlastně věk, potažmo věková období jsou podle nich „otázkou vlastního duševního pocitu“ a stárnutí je dáno „celkovým vyladěním člověka jako takového“¹¹.

Pohled na stárnutí mužů a žen, resp. vliv „přibývání roků“ na jejich životní situaci či identitu očima příslušníků druhého pohlaví je zatížen genderovými stereotypy: 26letý Michal je přesvědčen, že ženy stárnou obtížněji kvůli *nevratným* fyzickým změnám spojeným s klimakteriem (na rozdíl od *řešitelných* projevů stárnutí u mužů, např. operativním odstraněním prostatických potíží),

¹¹ To však neznamená, že by popírali vliv zdraví (jak víme), ale ani „genetických předpokladů“ či „stavu společnosti“.

zdůrazňuje větší význam vizáže pro ženu než pro muže. 61letý Miroslav tvrdí: „*Ta rodina, to je pro ně (ženy) možná takový vrozený a to je takový hodně důležitý. A to když jde do toho důchodu, tak to pořád je, takže ona ten důchod ta žena zase tak moc nepociťuje, jak ten (muž), není v těch stresech, když jde do toho důchodu.*“ K prezentovaným názorům se přibližuje i 26letá Dana, podle níž ženy jsou „nejednou v padesáti už staré“ – čelí krizi prázdného hnízda, ztrátě fyzické atraktivity, projevům klimakteria, později osamělosti vdovství. Problémové stárnutí mužů bylo dáváno do souvislosti s jejich závislostí na manželce, s absencí koníčků – 25letá Kamila sdílí názor starších žen: „*Ženská to snáší líp ... chlapy ... jsou zvyklí, že se o ně ženská stará a mají nákej ten svůj komfort a pak když třeba zůstanou sami, nebo najednou vypadnou z nějaký takový tý jako, že jsou víc doma a nudějí se, tak jsou nervní... Ta starší generace, ta stará generace, kdy opravdu oni přišli z práce a manželka pro ně dělala první poslední...“.* (Neúspěšné stárnutí se tak rovná závislosti na druhých. Sýkorová (2007) ukázala, že právě uchování autonomie je synonymem zvládnání stáří a strategie užívané k jejímu udržení se vztahují k postupům, jimiž se individua se stářím vyrovnávají.) Dodejme, že gender byl v naší studii rovněž zbačován významu odkazem na *osobní odpovědnost*: „*Každej (žena i muž) to má tak, jak si to udělá*“.

Při analýze dat byly identifikovány strategie vyrovnávání se stárnutím, resp. strategie zachování identity u starších respondentů a respondentek (srovnej (Sýkorová 2007)): (1) *Být aktivní, nepřipouštět si věk, stárnutí*; (2) *překonávat to, co lze a pokud lze, a smířit se s nezměnitelným* („věk se tak jak tak nesníží“, „člověk si musí najít pozitivu“); (3) *distancovat se od vrstevníků*, tj. nebýt jako ti, kteří přijmou status nemocných, starých („mají tašky plné léků ‘na tlak’, ‘proti klimakteriu‘“, rezignovali na aktivitu apod.); (4) *individuálně výhodná komparace s druhými* (mladšími, kteří „také naříkají“, nebo jsou unaveni po srovnatelném sportovním výkonu); (5) *odmítnutí „věkově podmíněných“ vlastností, zájmů*: „někdo se už narodí jako starý“, „neexistují vlastnosti ani zájmy charakteristické pro určitý věk“, popř. se stárnutím se typické vlastnosti jedince pouze prohlubují; (6) *poukazování na „spravedlivou“ univerzalitu stárnutí*: „všichni zestárnou“; (7) *spoléhání na sociální oporu významných druhých*: „*klídek- radost*“, absence strachu ze stárnutí po boku životního partnera/ky (jako např. 59letá Simona). Středněvěci a starší lidé jsou posléze se svým věkem, s prožívanou fází životní dráhy spokojeni. Stejně jako nejmladší informanti a informantky, pro které je tento postoj „samozřejmý“.

2.3. Popření (popírání) věku

Výše jsme uvedli, že věková dominance, tzn. silný důraz na věk v současné společnosti je považován za příčinu *popírání věku* (*age denial*, Palmore (2005)). Ve výzkumu, o němž referujeme, byl tento fenomén postižen jednak

jako zkušenost jedinců s dotazy druhých na jejich věk, jednak s vlastním zjišťováním věku u druhých.

Jedinci jako „objekt“ zájmu o věk

Přímé, explicitní dotazování na věk zřejmě není běžné. Obsah výpovědí na dané téma by se dal hutně shrnout: „známí vědí a cizí nemají důvod se ptát (ani se to nehodí)“. Jak vyplývá ze zkušenosti participantů a participantek, lidé se neptají „dobrý den, kolik je vám let“, málokdo má odvahu zeptat se „přímo“, spíše zjišťuje věk „oklikou“, odhaduje podle věku dětí anebo prostřednictvím druhých. (A v běžném, každodenním kontaktu odhad zřejmě stačí.)

Věkovou identifikaci ze strany druhých zažívají jedinci pravděpodobněji ve vazbě na určitý *kontext*: Dotaz na věk je vyvolán *nesouladem jejich vzhledu-chování-role se situací, resp. s očekáváním druhých*, tedy: vypadají-li na „jiný“ věk, přesněji řečeno jako *mladší*, jsou-li *aktivnější*, věnují-li se určitým *koníčkům, zájmům*, „než je v jejich věku obvyklé“ či se stýkají s mladšími lidmi. (Např. na 52letou Alenu lidé „*koukaj a říkají: 'ta bába je pěkně střelená, kolik jí může bejt let'*“ – dokáže se bavit, rozumějí si s ní čtyřicátníci, po 25leté Kamile žádají „v hospodě občanku“.) Zájem druhých o věk jedince je podnícen rovněž tím, že hraje či nehraje určitou roli v určitém čase – *vybočuje z „normálního“, očekávaného časování událostí* (např. nežije ještě v manželství, nezaložil/a rodinu). Objevuje se v situacích, kdy jsou *přepokládány jisté kompetence, životní zkušenosti*: Ať v situaci neformální („*ježiši, tobě je dvacet šest, no tak co ty můžeš vědět, vždyť ty stará nejsi*“, viz Dana) či formální, jako je přijímací řízení v zaměstnání, kdy bývá „otázka věku možná na prvním místě“¹². Nicméně dotaz na věk nezřídka „*prostě*“ vyvstane v *běžné konverzaci* s kolegy v práci, „*dojde na něho*“ v rozhovoru mladých žen o rodině, o dětech apod. i v jiných neformálních rámcích interakce.

Kontextem je určeno i *prožívání* dotazu na věk. Většina participantů a participantek výzkumu sice deklarovala, že jim explicitně vyjádřený a jim adresovaný zájem druhých „nevadí“ (Jana typicky odpovídá: „*Nejsem taková ta ženská, která když se jí někdo zeptá na ten věk, tak že by se z toho sesypala, že už je mi pětáctýřicet. – To ne teda.*“). Je však evidentní, že záleží na partnerech v interakci a situačním rámci, tj. kdo se ptá koho a z jakého důvodu. Pravděpodobně je posuzována oprávněnost – *legitimita otázky* a reflektováno potenciální ohrožení či naopak podpora sebepojetí: Dotaz na věk je přijímán jako „normální“ v uvedené neformální komunikaci spolupracovníků, matek dětí apod., jestliže tedy jde o interakci jedinců podobného statusu, v podobné sociální situaci. Nepříjemně se jich dotýká, pokud jej interpretují jako výraz snahy druhých zdůraznit nerovné postavení mezi nimi, identifikují-li v něm věkovou stereotypizaci (ageismus), tlak na dodržování věkových norem, resp. stigmatizaci za

¹² Dotazování na věk ve sféře práce je nezřídka spojováno s přímou či zprostředkovanou zkušeností s věkovou diskriminací.

„bytí *off-time*“ (nejjasněji se v tomto smyslu vyslovila 26letá Dana: „že... prostě se neptá kvůli tomu, aby věděl kolik mi je let, ale aby mi řekl, jakože něco, co je z mého pohledu takového nega, nebo ne negativního, ale víš co, jakože- prostě 'jakože ještě nemáš žádnou rodinu, když je ti tolik let, když jsi tak stará, co ty o tom můžeš vědět', jako 'to se získá víš, ty zkušenosti, to prostě přijde s věkem, teďka o tom nic nevíš'.“) Ve formálních vztazích se zdá být podstatné, je-li možné dotaz odůvodnit specifickou potřebou, např. lékařským vyšetřením, jak jsme také již zmínili, anebo věkově vázaným poskytováním pracovních úlev, na které poukázala jedna z žen.

Bez významu evidentně není ani kalendářní věk těch, jejichž věk je zjišťován: Středněvěcí a starší otázku „berou 'normálně'“, „nestydí se“, „nemají důvod roky 'zatloukat'“ – zvláště tehdy, jsou-li tázajícími (a hlavně mladými) považováni za mladší oproti svému chronologickému věku, nebo v případě, že pokládají za rozhodující *subjektivní věk*, pocit životní pohody („protože člověk je starý tak, jak se cítí“) či akceptují vlastní stárnutí, tzn. nacházejí „pozitiva“ v každé fázi života, eventuálně vidí ve stárnutí „přirozený“ proces probíhající „v souladu s životním během, v němž 'začínáme na plínkách a končíme na plínkách‘“¹³.

Analýza odhalila rovněž příklady nejednoznačného prožívání věku, vybízející i k úvahám o jeho genderové podmíněnosti: Šedesátník Jan se na přímý dotaz „k tomu věku hrdě přihlásí“, zároveň je mu nepříjemné, nabídnou-li mu místo k sezení v tramvaji (obdobně se 61letý Miroslav cítí polichoceny nevíšmavostí spolucestujících). Zřejmě nebude podstatný ani tak věk, jenž je skrze určenou hranici odchodu do důchodu nezřídka považován za počátek stáří, jako jeho mechanické spojování s úbytkem energie.

Gender vstupuje zřetelněji do vnímání rozdílu v tom, ptá-li se na věk muž či žena: Hůře je dotaz přijímán respondentkami ze strany mužů, vůči mužům jsou méně otevřené. Např. 40letá Jitka jim někdy „záměrně zamlží“, 52letá Alena neříká pravdu potenciálním partnerům – „no jistě! když přijde nějaký nápadník, tak se to neříká“. (Patrně lze mluvit o specifčnosti mezigenderové interakce). Pokud ženám dotaz na věk „nevadí“, nesignalizuje jejich relativně častý dodatek „zatím“ očekávání budoucích zřetelnějších změn, vědomí stigmatizace žen vyšším věkem, stářím a obavy z ní? Tento předpoklad by mohla podpořit i výpověď 46leté Dity: zájem druhých o její věk jí dříve nebyl na obtíž, nyní je „nepříjemný, nechce, aby druzí věděli, stydí se“. (Protože však v dané souvislosti podtrhla, že svůj věk sama pociťuje, uvažujeme o významu *koincidence* zájmu okolí a subjektivního věku.) Zmíňme ještě nikoli ojedinělé výroky, které jsme zaznamenali rovněž u respondentů – mužů a které obracejí pozornost

¹³ Řečeno slovy 59 leté Simony.

k genderové diferenciaci věkových norem: „ženy se na věk nemá ptát, není to slušné“.

Jedinci jako „subjekt“ zájmu o věk

Ani participantky a participanté se obvykle na věk neptají. Obdobně jak to předpokládají u druhých, rozlišují kontext, ve kterém je to vhodné, zbytečné anebo nepřijatelné a volí obdobné strategie: v běžném každodenním životě si „vystačí“ s odhadem, pokud je vůbec nutný. Např. 43letá Pavla tvrdí, že věk není směrodatný, není ani „konverzačním tématem“ – snad jen při seznámení se „*věk probeře*“. Nebo 26letá Kamila: „*Když je to třeba nějaká akce a bavíme se třeba o věku, tak se zeptám, to mi nedělá problém. Ale že bych se cíleně ptala, to ne.*“

K významu věku pro identitu jedince odkazuje jeho definice jako „věci intimní“ – 30letý Radim by si proto „netroufal“ ptát se druhých, zejména žen. V pozadí vyjádřeného respektu k soukromí může být právě chápání věku jako charakteristiky podstatné pro identitu jedinců. Podle participantů a participantek se totiž neptáme druhého, „*když vypadá blbě*“ (Jana, 45 let aj.). Opak ale platí ve vztahu k tomu, kdo „dobře vypadá“, chová se a je kompetentní v určitých činnostech jako člověk mladší. Např. 45letá Jana: „*Třeba paní ve cvičení, jo? Která cvičí úplně skvěle, všechno je paráda, jako tak se jí zeptám, dovolila jsem se jí zeptat, kolik jí je, a ona mi řekla, že pětadesát, načež já jsem fakt padla na zadek... Takže v tom věku dokáže to, co dokáže a je to úžasný.*“ Na věk se ptáme, chceme-li někoho „potěšit“ (Anna, 62 let). Předdeslali jsme výše, že „do hry“ zřejmě vstupují i socializací zprostředkovaná a více či méně internalizovaná pravidla sociální interakce (interakčních rituálů?¹⁴): „Není slušné ptát se na věk,“ je známkou „dobré výchovy neptat se“ ženy, ženě má být ponecháno na rozhodnutí, zda věk sdělí apod. 43letá Pavla označila tuto „normu“ explicitně za předsudek vyplývající z dalšího předsudečného předpokladu, že „*ženy se chtějí zdát mladší, nechtějí proto zveřejňovat věk!*“

Vzhled, osobnostní rysy, kompetence jsou zároveň kritérii, podle nichž je věk druhých posuzován. Z rozhovorů je zřejmé, že odhadnout věk druhého znamená zvažovat *vzhled*: mladý vs. starý (ne/mít šedivé vlasy, vrásky, oblečení ne/moderní), dále projevené *vlastnosti osobnosti, názory, chování*: rezignovanost vs. elán („to se pro mne nehodí, na to už jsem starý“ vs. energičnost, vytyčování cílů – motivace, vyzařující optimismus). Např. 25letá Kamila: „... *asi vzhledově, a když bych s nima mluvila, tak i duchem, podle toho, jak oni mluví... třeba, já nevím, tak jako něco se mu povedlo a tak jako má úplně jiné přístupy než třeba mladej. Mám třeba padesátiletou kolegyni, s kterou si prostě tykám, zajdem spolu na kafe a různě na nějaký jazz a takový, úplně v pohodě...*“ (Z pohledu starších participantů a participantek se do popředí dostává znovu

¹⁴ Goffman (1967)

zdraví.) Ve vztahu k seniorům přitom zjevně nehraje roli „být v penzi“. Kvůli individuálním rozdílům, jak mnozí připomínají, je ale obtížné kalendářní věk určit („někdo se mně zdá mladej ve čtyřiceti a někdo se mně zdá starej ve čtyřiceti“, Simona, 59 let aj.).

Potřeba získání přesného kalendářního věku druhých byla v rozhovorech omezena na situace posuzování uchazečů o práci: 53letá Vlasta věk běžně zjišťuje: „*Tak já, protože to mám jako profesi a ptám se těch lidí na věk, tak mi to právě možná proto nepřide.*“ 61letý Jan odůvodňuje výběr pracovníka určitého věku: mladého na pozici vyžadující kontakt s lidmi, „starého“, jde-li o práci „každodenní, stereotypní“. Spojuje tedy specifické vlastnosti s určitým věkem, nicméně do popředí staví charakter práce, nikoli věk. Také 30 letý Radim zdůraznil, že věk není prioritou, nemá být kritériem! Jan totéž akcentuje ve vztahu k ženám, zřejmě na pozadí diskriminace mladých uchazeček o zaměstnání.

Přístupy ke zjišťování věku užívané účastníky a účastnicemi výzkumu korespondují se strategiemi, s nimiž mají vlastní zkušenost ze strany druhých: *Váhají*, zeptají se „až po delší době“, *nepřímě*, „oklikou“, *selektivně* – spíše známých než „cizích“ a těch, s nimiž „dokážou komunikovat“, na kterých jim záleží.

Závěr

Kvalitativní analýza podporuje jednu z hypotéz vyplývajících z kvantitativního výzkumu *Ageismus 2007*, tj. výraznou tendenci jedinců přiřazovat se k mladším lidem a její převahu nad snahou prezentovat se jako starší, vyspělejší. (Vidovičová 2008) Osoby třetího věku z výzkumu Gillearda a Higgse (2000) se hlásili k věkové skupině 55⁺, v našem výzkumu padesátníci ke čtyřicátníkům. Koncepce sebe samých jako mladších, ne-starých, resp. resistance vůči stáří (tamtéž) je v literatuře považována za způsob adaptace individuů na stárnutí a stáří. (Přehled prací viz. Sýkorová 2007)

V analýze kvalitativních dat se potvrdilo, že relevance věku coby konstituentu individuální identity vystupuje do popředí zřetelněji ve stáří než v mládí, nejméně pak ve středním věku, kdy jej „zastiňuje“ rodinný, rodičovský stav a placená práce. Mladá dospělost – třetí dekáda života – je ale obdobím, kdy věk není jedinci chápán jako „problém“. (I v tomto jsou výsledky kvalitativní studie konzistentní se zjištěními kvantitativního šetření Vidovičové. (2008) Ve výpovědích dvacátníků, třicátníků byly strategie ve smyslu obrany osobní identity identifikovatelné jen ojedinele. Např. ke zkreslování věku se uchýlili pouze „z taktických důvodů“ (a vždy směrem nahoru!). Analýza dat z uvedeného kvantitativního výzkumu poukazuje na sklon k „větší upřímnosti u mladších respondentů a zvyšující se snahu 'nějak se vymluvit' s rostoucím věkem respondenta“. (Vidovičová 2008: 68) Nicméně zdá se, že ani starší lidé „nemají potřebu věk zatajovat“, případný dotaz na věk „berou s humorem“. Ovšem jsou

to zejména ti, kteří „na svůj věk nevypadají“, anebo deklarují „vyrovnanost, smíření se s vlastním stárnutím“. Vyslovme na základě našich dat hypotézu: Jedinci uvedou pravdivý věk nebo rok narození otevřeně, snadno, pokud sdělení nevnímají jako ohrožující, vyjdou-li ze situace „v dobrém světle“. V opačném případě se uchylují k nepravdivému výroku, uvedení přibližného věku, k nepřímému sdělení, či druhé nechají věk odhadovat.

Ve starším středním věku a stáří problematizuje věkovou identitu u mužů především úbytek síly, energie, vitality. Závěr Herzogové a Markusové (1999) o připravenosti mladších lidí popisovat se hlavně v termínech těla, fyzického zjevu a sociálních rolí a vlastností platí v naší studii právě o mužích ve středním věku. (S tím, že ze sady rolí vyčnívá role pracovní a z vlastností ty, které jsou vázané na výkon, výkonnost – tzn. charakteristiky představující atributy mládí!) Studie nám nedovoluje zodpovědět otázku, zda stárnutí ohrožuje více identitu mužů či žen. Participantky výzkumu samy označují za „handicap“ mužů jejich závislost na manželkách, kterou považují za důsledek předchozí nerovné dělby práce v rodině.

Ačkoli se hovoří o uvolnění a oslabení preskriptivní povahy věkových norem (Alan 1989: 60), studie naznačila vztah mezi věkovou identitou a časováním převzetí určitých rolí – rodičovské (!), profesní, studenta/studentky, jsou-li zasazeny do „časové mapy“ *off-time*. (Srovnej Alan 1989: 59) Provéřit determinaci subjektivního věku vzděláním, finanční spokojeností, sebeúctou, o níž se zmiňují Steitz a McClary (1988), zůstává úkolem pro další výzkum. Pouze zdraví je účastníky a účastnicemi našeho výzkumu prokazatelně bráno v úvahu.

Analýza odhalila významnou strategii srovnávání, která patrně přispívá ke koncepci či přijetí současného *Self* jedinci. Týká se seniorů (jak uvedla Sýkorová 2007), středněvěkových i mladých. Zatímco seniorům poskytuje mladší generace méně možností k adekvátní, „smysluplné“ komparaci (Sýkorová 2007), z naší studie je patrné, že jedinci ve středním věku s mladými srovnávají: svoje zájmové aktivity, výkonnost v práci, muži pak fyzickou výkonnost, ženy vzhled. Zejména ti starší z nich zdůrazňují „mladé“ vlastnosti a srovnatelnost svých kompetencí v těchto oblastech. Akcent, který na ně kladou, můžeme interpretovat jako snahu osob (staršího) středního věku přesvědčit druhé, že jsou stále mladí, resp. se tak cítí, podobně jak bylo popsáno úsilí seniorů dokázat, že „jsou stále týmiž, stejně hodnotnými lidmi, navzdory stárnutí“ ((Sýkorová 2007), viz Atchleyův koncept *continuity Self* (1989), rovněž Nakonečný (1995)). Opatrně se připojujeme k tvrzení, že čím je pocit ohrožení identity hlubší, tím je potřeba starších jedinců poukázat na své pozitivní kvality (ne-stáří) silnější (Rennmark – Hagberg 1997) a hypoteticky rozšiřujeme tuto tezi i na střední věkovou skupinu.

Respondenti a respondentky ve starším středním věku stejně jako senioři (Sýkorová 2007) přikládají význam „svědectví druhých“. Je pro ně podstatné,

že je považují za mladší, než odpovídá jejich kalendářnímu věku. Současně však věrohodnost deklarovaných názorů druhých relativizují: „mladší odhad“ interpretují jako součást společenského taktu, zdvořilosti. Na „zdvořilostní praktiky“ a jejich genderově specifickou aplikaci upozornila již Vidovičová ve výzkumu *Ageismus 2007*. (2008)

Důležitost věku, resp. věková dominance (*age salience*) se projevuje mj. ve strategiích, jimiž jedinci „reagují“ na nepříznivé nálepkování stárnutí a stáří: kromě zdůrazňování určitých vlastností, tzv. specifické mladosti, se jedná také o distancování se od vrstevníků, kteří naplňují stereotypní představu stárnutí a stárnoucích individuí¹⁵. Spíše než rozsah tohoto odstupeu ohraničený odmítáním na jedné straně a solidarizací na straně druhé (zjištěny Sýkorovou ve vztahu k seniorům (2007)) je zjevná jeho výběrovost. Týká se zvláště (starší) střední věkové skupiny, která se tak vymezuje právě vůči vlastnostem chápaným ve společnosti jako znak vyššího věku. Strategie „generační sounáležitosti“ (Sýkorová 2007) se v naší studii projevuje spíše jako vyjádření věkové, generační blízkosti (sdílení vzpomínek, názorů, porozumění) než jako strategie obrany Jáství, osobní identity.

Význam věku v sociální interakci dosvědčuje zájem respondentů a respondentek o věk druhých. (Shodně Vidovičová ve výzkumu *Ageismus 2007* (2008); Chudacoff 1989; Freund 1997)) V naší studii vystupuje zájem do popředí v situaci, kdy druzí upoutají „něčím výjimečným“, což znamená 1. *nevy-padat* na svůj věk, 2. *nechovat* se na svůj věk, 3. *umět* to, co neodpovídá očekáváním vztaheným k věku, tj. více či lépe (méně/hůře?) než vrstevníci. Lidé pak věk druhých povětšinou odhadují. Goffman upozorňuje na důležitost „prvního dojmu“, v němž předvídáme „kategorii“ osoby a její osobnostní a strukturální atributy, tj. její *sociální identitu*“. (2003: 9-10) Osobě tedy evidentně připisujeme i určitý věk a určité (s ním související) vlastnosti. Vodítko odhadu věku představují znaky, jež jsme v analýze výpovědí identifikovali coby charakteristiky podstatné pro věkovou sebepercepci jedinců.

Uzavřeme: Věková identita je subjektivním měřítkem věku a zahrnuje více sociální a psychologický význam než chronologický věk *per se*. (Sýkorová 2003) Jedinci reflektují individuální rozdíly v prožívání věku, relativitu hodnocení (věku, stáří) ve vztahu k objektu i subjektu posuzování a samotnému věku „nadřazují“ individuální vlastnosti, schopnosti a dovednosti. Nicméně význam věku v různých kontextech života jedinců a ve vztahu k jejich identitě je z výzkumu patrný.

Dana Sýkorová působí jako docentka sociologie na Fakultě sociálních studií Ostravské univerzity v Ostravě a na Filozofické fakultě Univerzity Palackého

¹⁵ Viz mechanismus *sociální distance*, který popsal i Goffman (2003), či tzv. *psychologické a sociální disociace*. (Silver 2003; Hendricks – Hendricks 1986. In (Sýkorová 2007))

v Olomouci. Vede kurzy ze sociologie rodiny, gerontosociologie a z metod a technik sociologického výzkumu. Participovala na řadě výzkumných projektů zaměřených zejména na problematiku příbuzenských vztahů a intergenerační podpory v rodině, např. na mezinárodním komparativním výzkumu Možnosti a limity rodiny v současné Evropě (Medzinárodné stredisko pre štúdium rodiny v Bratislave, 1996 – 1997), Senioři ve společnosti. Strategie zachování osobní autonomie (GAČR, reg. č. 403/02/1182, 2002-2005). Uvedenými tématy se zabývá mimo jiné v monografiích Prázdné hnízdo – Šance nebo břemeno (Vydavatelství Univerzity Palackého, 1996) a Autonomie ve stáří. Kapitoly z gerontosociologie (Sociologické nakladatelství SLON, 2007).

LITERATURA

- Age Concern: „How ageist is Britain?“ 2005: (On-line) *Age Concern* (Cit. 4.4.2007). Dostupné z: <http://www.ageconcern.org.uk/AgeConcern/Documents/Ageism_Report.pdf>.
- ALAN, J., 1989: *Etapy života očima sociologie*. Praha, Panorama.
- ATCHLEY, R. C., 1991: The Influence of Aging or Frailty on Perceptions and Expressions of the Self: Theoretical and Methodological Issues. Pp. 207–225 in Birren, J. E., Lubben, J. E., Rowe J. C., Deutchman, D. E. (eds.) *The Concept and Measurement of Quality of Life in the Frail Elderly*. San Diego: Academic Press, Inc.
- BALTES, P. B. – BALTES, M. (ed.) 1990: *Successful aging: Perspectives from the Behavioral Sciences*. Cambridge, Cambridge University Press.
- BARRETT, A. E., 2003: Socioeconomic Status and Age Identity: The Role of Dimensions of Health in the Subjective Construction of Age. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences* 58: S101-S109.
- BAUMAN, Z., 2002: *Tekutá modernita*. Praha, Mladá fronta.
- BECK, U., 2004: *Riziková společnost. Na cestě k jiné moderně*. Praha, Sociologické nakladatelství.
- BERGER, P. L. – LUCKMANN, T., 1999: *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- BIGGS, P., 1993: *Understanding Ageing: Images, Attitudes and Professional Practice*. Buckingham, Open University Press.
- BOWLING, A. – SEE-TAI, S. – EBRAHIM, S. – GABRIEL, Z. – SOLANKI, P., 2005: Attributes of Age-Identity. *Ageing and Society* 25: 479-500.
- COLEMAN, P. G. – JERROME, D., 1999: Applying Theories of Aging to Gerontological Practice Through Teaching and Research. Pp. 379-395 in Bengtson, V. L., Schaie, K. W. (eds.) *Handbook of Theories of Aging*. New York, Springer Publishing Company, Inc.
- CORDINGLEY, L. – WEBB, C., 1997: Independence and Aging. *Review in Clinical Gerontology*, 1997, 7: 137-146.
- FRY, C. L., 1996: Age, Aging, and Culture. In: Binstock R. H, George, L. K. (eds.) *Handbook of Aging and the social Sciences*. San Diego, Academic Press.
- GIDDENS, A., 1998: *Důsledky modernity*. Praha, Sociologické nakladatelství Slon.

- GIDDENS, A., 1992: *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Oxford, Polity Press.
- GILLEARD, C. – HIGGS, P., 2000: *The Cultures of Ageing: Self, Citizen and the Body*. Essen, Perason Education.
- GOFFMAN, E., 1967: *Interaction Ritual. Essays on Face-to-Face Behavior*. New York, The Anchor Books.
- GOFFMAN, E., 2003: *Stigma, poznámky o způsobech zvládnání narušené identity*. Praha, Sociologické nakladatelství Slon.
- HARRINGTON-MEYER, M., 1996: Family Status and Poverty Among Older Women: The Gendered Distribution of Retirement Income in the United States. Pp. 464–479 in Quadagno, J., Street, D. (eds.) *Aging for the Twenty-First Century. Readings in Social Gerontology*. New York, St. Martin Press.
- HAZAN, H., 1994: *Construction and Deconstruction of Old Age*. Cambridge, Cambridge University Press.
- HENDL, J., 2005: *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha, Portál.
- HENDRICKS, J. – HENDRICKS, C. D., 1986: *Aging in Mass Society: Myths and Realities*. Boston, Little, Brown and Company.
- HERZOG, R. A. – MARKUS, H. R., 1999: The Self-Concept in Life Span and Aging Research. Pp. 227-252. In Bengtson, V. L., Schaie, K. W. (eds.) *Handbook of Theories of Aging*. New York, Springer Publishing Company, Inc.
- CHUDACOFF, H. P., 1989: *How Old are You? Age Consciousness in American Culture*. Princeton, NJ, Princeton UP.
- KASTENBAUM, R. – DERBIN, V. – SABATINI, P. – ARTT, S., 1980: 'The Ages of Me': Toward Personal and Interpersonal Definitions of Functional Aging. Pp. 71-85. In Hendricks, J. *Being and Becoming Old*. Farmingdale, Baywood Publishing Company.
- KAUFMAN, G. – ELDER, G. H. Jr., 2002: Revisiting Age Identity. A Research Note. *JOURNAL OF AGING STUDIES*, 16: 169-176.
- KAUFMAN, G. – ELDER, G. H. Jr., 2003: Grandparenting and Age Identity. *Journal of Aging Studies*, 17: 269-282.
- KAUFMAN, S. R., 1986: *The Ageless Self: Sources of Meanings in Later Life*. Madison, University of Wisconsin Press.
- MARSHALL, V. W., 1978 – 1979: No Exit: A Symbolic Interactionist Perspective on Aging. *Journal of Aging and Human Development*, 9, 4: 345-358.
- MIOVSKÝ, M., 2006: *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha, Grada Publishing.
- MOEN, P., 1996: Gender, Age, and the Life Course. Pp. 171-187. In Binstock, R. H., George, L. K. (eds.) *Handbook of Aging and the Social Science*. London, Academic Press Limited.
- NAKONEČNÝ, M., 1995: *Psychologie osobnosti*. Praha, Academia.
- PALMORE, E. B., 2005: Age denial. Pp. 9-11. In Palmore, E. B., Branch, L., Harris, D. K. (eds.) *Encyclopedia of Ageism*. New York, The Haworth Pastoral Press.
- PETŘKOVÁ, A., 2004: Mladí o stáří: Několik postřehů z výzkumné sondy u středoškolků. S. 72-77. Pp. 72-77. In Sýkorová, D., Chytil, O. (eds.), 2004: *Autonomie ve stáří. Strategie jejího zachování*. Boskovice: František Šalé – ALBERT.

- RENNMARK, M. – HAGBERG, B., 1997: Social Network Patterns Among the Elderly in Relation to Their Perceived Life History in a Eriksonian Perspective. *Aging and Mental Health*, 1, 4: 321-331.
- SETTERSTEN, R. A. Jr., 2002: Social Sources of Meaning in Later Life. Pp. 55-79. In Weiss, R. S., Bass, S. A. (eds.) *Challenges of the Third Age. Meaning and Purpose in Later Life*. New York, Oxford University Press.
- SILVER, C. B. 2003. „Gendered Identities in Old Age: Toward (De)Gendering?“ *Journal of Aging Studies*, 17: 379–397.
- SMITH-BLAU, Z., 1956: Changes in Status and Age Identification. *American Sociological Review* 21, 2: 198-203.
- STRAUSS, A. – CORBIN, J., 1999: *Základy kvalitativního výzkumu*. Boskovice, Nakladatelství Albert.
- STEITZ, J. A. – McCLARY, A. M., 1988: Subjective Age, Age Identity, and Middle-Age Adults. *Experimental Aging Research* 14, 2-3: 83-88.
- STUART-HAMILTON, I., 1999: *Psychologie stárnutí*. Praha, Portál.
- SÝKOROVÁ, D. a kol., 2003: *Senioři ve společnosti. Strategie zachování osobní autonomie*. Boskovice, Nakladatelství František Šalé – ALBERT.
- SÝKOROVÁ, D., 2006: Senioři v České republice. Mýty a jejich dekonstrukce. *Sociologie*, 38, 2: 151-164.
- SÝKOROVÁ, D., 2007: *Autonomie ve stáří. Kapitoly z gerontosociologie*. Praha, Sociologické nakladatelství Slon.
- SÝKOROVÁ, D. – CHYTIL, O. (eds.), 2004: *Autonomie ve stáří. Strategie jejího zachování*. Boskovice: František Šalé – ALBERT.
- ŠMAUSOVÁ, G., 2004: Věková struktura společnosti. S. 13-28. In Sýkorová, D., Chytil, O. (eds.) *Autonomie ve stáří. Strategie jejího zachování*. Boskovice, František Šalé – ALBERT.
- VIDOVIČOVÁ, L. – GREGOROVÁ, E., 2007: Věkové normy jako nový problém pro českou sociologii věku a možná kohortní otázka. *Sociální studia* 1-2: 201-217.
- VIDOVIČOVÁ, L., 2008: *Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti*. Edice EDIS. Brno: Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita.
- WESTERHOF, G. J. – BARRETT, A. E., 2005: Age Identity and Subjective Well-Being: A Comparison of the United States and Germany. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences* 60: S129-S136.